

6.

Konnektorok és tematikus progresszió

CSÚRY ISTVÁN

A konnektor, mint tudjuk, az általa összekapcsolt szövegösszetevők valamilyen sajátos szemantikai (szemantiko-logikai, szemantiko-pragmatikai) viszonyát jelzi úgy, hogy a szöveg befogadójában meghatározott interpretációs-inferenciális procedúrákat hoz működésbe. A jelen kötet tárgyával összefüggésben a konnektorfunkciót illető fő kérdés az, hogy

(1. kérdés) van-e a konnektoroknak kitüntetett szerepük a szöveg tematikus tagolásában?

Ha az erre a kérdésre adandó válasz, amint várjuk, igenlő, meg kell mondanunk, hogy

(2a. kérdés) lehet-e általános következtetéseket levonni a konnektorok jelenlétéből a kotextusuk tematikus felépítésére vonatkozóan?

Ezzel párhuzamosan azt is tudnunk kell, hogy

(2b. kérdés) lehet-e speciális következtetéseket levonni a konnektorok jelenlétéből és a kotextusuk grammatikai szerkezetéből a kotextusuk tematikus felépítésére vonatkozóan aszerint, hogy mely konkrét lexiko-grammatikai eszköz áll konnektorszerepben?

Miután azonban erre nézve a szótári vagy nyelvtani leírásokban hagyományosan (és bizonyos fokig érthető módon) nem találunk útmutatást, a lokális helyett a globális megközelítést kell választanunk, s legelőbb is megvizsgálunk, hogy

(3. kérdés) a konnektorok kotextusában feltárható tematikus szerkezet hogyan függ össze a konnektor által jelzett jelentésviszony interpretációjával?

Amikor tehát a jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a konnektorok milyen szerepet töltenek be a tematikus progresszió felépítésében, mindenneke-előtt erre az utolsó kérdésre keressük a választ.

Jegyezzük meg, hogy az itt következő elemzések — praktikus megfontolásból — nem terjednek ki a dialógusban (a beszélgetésben) megfigyelhető sajátosságokra, és nem lépnek túl az ellentétviszonyt jelző konnektorok körén.

Tematikus progresszió és konnektorkontextus

Induljunk ki a következő tényekből:

- (a) a konnektorok pólusait komplex szövegösszetevők is szolgáltathatják, mint például egy (több) bekezdésnyi mondatomb;
- (b) a konnektorok nemcsak közvetlenül szomszédos szövegösszetevők kapcsolatát jelezhetik.

Tekintve, hogy nincs semmilyen formai ismérv, mely alapján eldönthető volna, hogy az interpretátornak mely szövegösszetevőből kiindulva és hogyan kellene eljutnia a konnektor jelezte ellentét szemantikai mélyszerkezetéhez, a tartalom (a jelentés) síkján kell megkeresni az ezt lehetővé tevő szerkezeti sajátosságokat. Más szóval: ha van a nyelvészeti kutatásnak olyan területe, ahol az úgynevezett tematikus progresszió tanulmányozása hasznos, sőt szükséges, akkor a konnektorok vizsgálata bizonyosan ilyen terület. (Ez önmagában persze még semmit sem jelent annak a kérdésnek az eldöntése szempontjából, hogy a konnektornak kitüntetett szerepe van-e a szöveg tematikus tagolásában.)

Elemzéseinkből a következő szabályt szűrtük le:

A konnektor antecedensének, azaz az ellentétviszony bal oldali pólusát szolgáló szövegösszetevőnek a felkutatása a közvetlen környezetétől a szélesebb felé, a kotextustól a kontextus felé haladó algoritmust követ. A kotextusban történő keresés során a konnektort tartalmazó szövegösszetevőtől visszafelé számított első és második tematikus váltás által behatárolt szövegösszetevőt kell a konnektor antecedensét szolgáló szövegösszetevőnek tekinteni.

(Ez azonban általános szabály, melynek érvényesülését az egyes — konnektorként használatos — lexikai elemek esetében egyenként meg kell vizsgálni, ugyanis van, például, olyan konnektor-lexéma a franciában: a *n'importe/qu'importe*, amely megelőzi az általa jelzett viszonyban álló szövegösszetevők mindegyikét.)

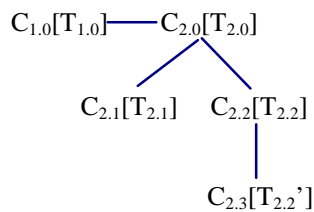
A szabály egyszerűnek látszik, de — mielőtt példákkal szemléltetnénk alkalmazását — meg kell határoznunk azt is, egyrészt, hogy mit értünk tematikus váltás alatt, másrészt pedig azt, hogy milyen lehet a tematikus váltások közötti szövegösszetevők belső szerkezete.

Amennyiben két egymást követő szövegegység¹ két különböző tematikus egységnek felel meg, közöttük tematikus váltás van.

Ez a meghatározás, belátjuk, adós marad az egzakt módon megragadható nyelvészeti kritériumokkal. De ki kell emelnünk, hogy a *szövegegység* és a *tematikus egység* belső struktúrája és valamely magasabb strukturális szintű egységbe való beszerkesztettsége is változatos lehet, összhangban a konnektorhasználat változatos lehetőségeivel. Az általánosításnak ezen a szintjén tehát ennél explicitebb fogalmazásra nem látunk lehetőséget. Másfelől viszont azt sugalljuk ezzel az utóbbi meghatározásunkkal, hogy az egymást követő szövegegységek nem föltétlenül különböző tematikus egységek megtestesítői. Belátható ugyanis, hogy mindennapi szövegeink tematikus felépítése nem elemi témaegységek mellérendelő összeláncolásából, hanem egyszerűbb és bonyolultabb tartalmak hierarchikus, mellé- és alá-fölérendeltséget egyaránt tartalmazó rendszeréből áll. Márpedig, ha a dolog így áll, komolyan kell vennünk a kérdést: mikor felelnek meg két különböző tematikus egységnek az egymást követő szövegegységek?

A válasz első része egy viszonylag egyszerű általános szabály, melyet ábrával is szemléltetünk:

Ha az egymást követő szövegegységek — mellérendeltségi viszony esetén — nem egyazon konstans témát fejtenek ki, továbbá nincsen közöttük olyan hierarchikus viszony, hogy a második szövegegység az elsőnek a kifejtése, megokolása, akkor különböző tematikus egységeknek felelnek meg. Ez a helyzet akkor is, ha az első egy magasabb fokú szövegegység, amelynek globális témájából származó különböző résztémák vannak kifejtve több, neki alárendelt (alacsonyabb fokú) szövegegységben.

Az ábrán a C-vel jelölt egységek a szövegösszetevők, a T-vel jelöltek pedig a bennük megjelenő tematikus egységek. Nincs tematikus váltás a C_{2,2} és a C_{2,3} között, de van mindenütt másol.

¹ A *szövegegység* és *szövegösszetevő* terminológiai kettőssége — mivelhogy jelöltjük azonosnak tekinthető — szemléletbeli kettősségnek felel meg: míg az előbbi esetében valamilyen szempont szerint zárt egészként, az utóbbi esetében viszont egy magasabb szerveződési szint önmagában „hiányos” részeként fogjuk fel a szöveg valamely elemét. Ezen a ponton a tematikus homogeneitás az „egységesítő” szempont.

A válasz második része viszont egy olyan megszorítás, amely a konnektor antecedensének felkutatására felállított szabályaink általános és egyszerű gyakorlati alkalmazását legalábbis kétségessé teszi:

A tematikus egységek strukturálódása rekurzív jellegű, és nincsen szükségképpen kölcsönösen egyértelmű megfelelés szövegegységek és tematikus egységek között.

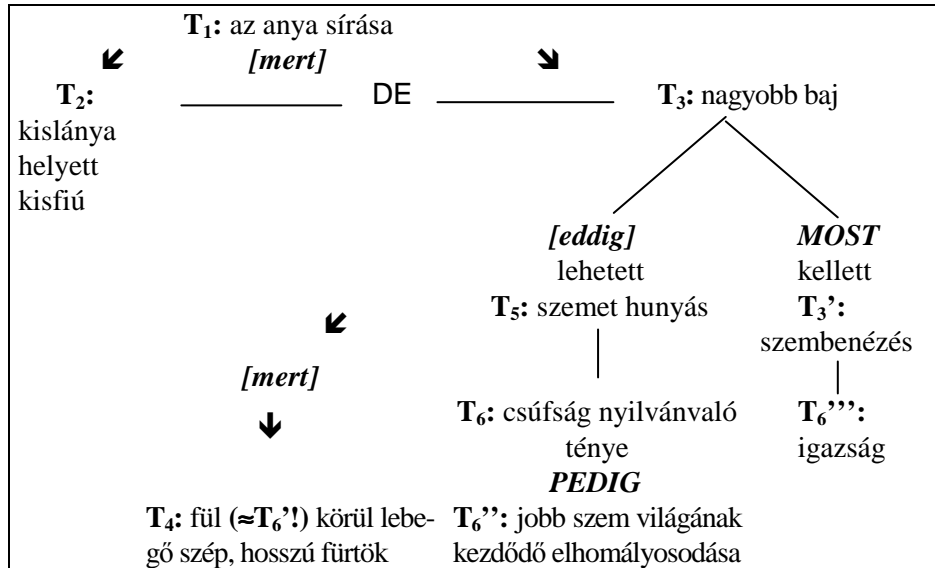
Más szóval: a tematikus szerkezetnek még a kisebb terjedelmű szövegekben is többszintű hierarchiáját találhatjuk, ugyanazon alá- és mellérendeltségi viszonyok ismétlődésével valamennyi szinten; arra pedig, hogy egy-egy tematikus egység milyen nyelvi formában jelenik meg (ha explicite egyáltalán megjelenik), semmilyen szabály nincsen. A befogadónak így egymást keresztező, egymással átszövődő tematikus hálókkal lehet dolga.

Nem meglepő tehát, ha azt tapasztaljuk, hogy csak kivételesen szerencsés esetben lehetséges a konnektor antecedensének felkutatása annak a lineáris elvnek a mechanikus alkalmazásával, melyet fentebb leírtunk. Bemutatunk azért egy ilyen példát is; ebből kiderül, hogy a szövegmondatok élén álló konnektorok nem a (tipográfiai vagy szintaktikai) mondathatárok szerint működnek, hanem jelentéstartalmuk, tematikus szerepük alapján kapcsolják össze a szövegösszetevőket. (P_{index} -szel az elemzés tárgyává tett mondategységeket jelöltük.)

(1) *[Az elbeszélő családtagjai imádják egymást meglepni, s e meglepetések nem nélkülözik a teatralitást. Ilyen meglepetésként viszi el a kisgyerekek elbeszélőt a nagyapja titokban, hogy lányos haját levágassa.] Felkiáltások voltak, hanem az ölelések elmaradtak, P_1 s anyám bezárkózott szobájába, sírni: P_2 kislánya helyett egy kisfiút hoztak neki. P_3 **DE** ennél nagyobb baj is volt: P_4 amíg szép, hosszú fürtök lebegtek fülem körül, P_5 szemet lehetett hunyni csúfságom nyilvánvaló ténye előtt. P_6 **PEDIG** jobb szemem világa már kezdett elhomályosodni. P_7 Most szembe kellett néznie az igazsággal. (Sartre: A szavak, 65²)*

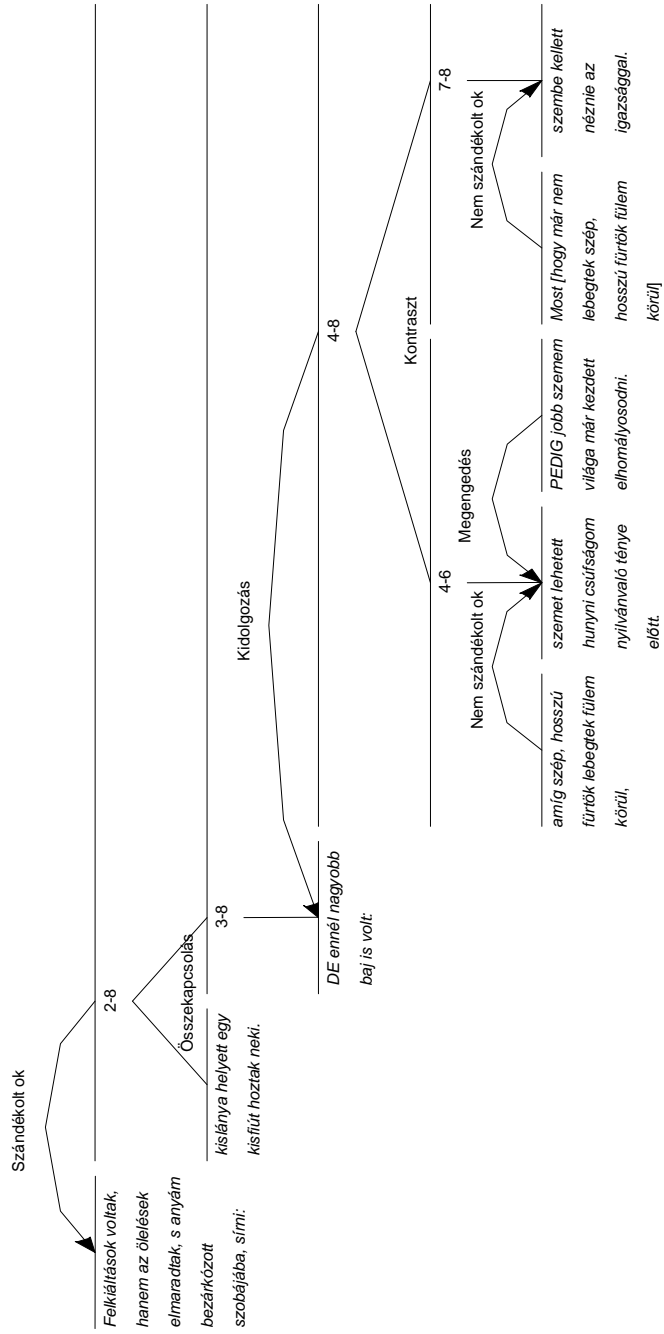
(1) felépítését a következő ábra tárja elénk:

² A magyar fordítás itt jól adja vissza a francia eredeti felépítését, ezért annak közlésétől eltekintettünk.

Az indexekkel kiegészített T szimbólumok a szövegrész tematikus elemeit jelölik³ előfordulásuk sorrendjében, a térbeli elrendezés pedig a nemlineáris viszonyaikról igyekszik számot adni, bár megjelenítésünkben a linearitás dominál. (Az ábrában csak sematizálásra törekedtünk, tisztán formális reprezentációra nem.) A *de* konnektor — a főntebb megadott szabálynak megfelelően a P₃-at a P₂-höz, nem pedig a P₁-hez (vagy az azt megelőző mondat egységgel kezdődő mondat egységhez) köti, a *pedig* pedig a P₆-ot a P₅-höz. Noha „ránézésre”, mélyebb elemzés nélkül is ez lehetett a benyomásunk, hasznos az egzakt kritériumok megállapítása, hiszen — ismételjük — a konnektorok nemcsak szomszédos, hanem egymástól távoli szövegösszetevők közötti viszonyt is jelölhetnek, amint egyébként (2)-ben ezt látni is fogjuk.

³ Külön ki kell tértünk a T₆-tal jelölt, s az annak tematikusan alárendelt, vesszőkkel jelzett tematikus elemekre, hogy eloszlassuk az eljárásunkkal mint önkényessel szembeni kételyeket. A szöveg interpretációja során, mint tudvalévő, a ko(n)textuális információkon kívül a befogadó a világra vonatkozó ismereteinek tágabb köréből is merít. Márpedig a magát könyvének egyes szám első személyű narrátorává megtevő Sartre-ról tudjuk, hogy fülei elállóak voltak, és szembaja is ismeretes. Ez pedig feljogosít arra, hogy a vizsgált szövegrészben a *fül*- és a *szem*-témát eleve a *csúfság* főtéma résztémáinak tekintsük.

A kép világosabb, ha nem az elemi tematikus összetevőket, hanem a szöveg-egységek retorikai funkcióját⁴ vizsgáljuk: így nem kell számot vetnünk az elemibb és komplexebb tematikus egységek bonyolult viszonyaival és változatos nyelvi megjelenésével. (Feltűnhet, hogy a tematikus *progresszió* feltételezte téma-réma viszonyok megjelenítéséről a fönti elemzésben amúgy is lemondunk.) Az első RST-ágrajzból (65. oldal) rögtön kiviláglik, milyen kapcsolatokat is jeleznek a konnektorok.

(2) a „kevésbé szerencsés” esetekre példa (ahol nem lehetséges a konnektor antecedensének felkutatása a föntebb leírt lineáris elvnek a mechanikus alkalmazásával). Ezt a szövegrészt ráadásul nem a direkt és egyértelmű kifejezőmód jellemzi (bizonyára szándékoltan), úgyhogy nehéz benne a tematikus szerkezet elemeit azonosítani. Ha viszont sikerül, akkor szövevényes viszonyrendszert látunk, az implicit tartalmak jelentős hányadával, s mindennek az explicit kifejezése (és vizuális megjelenítése), ezáltal pedig a konnektor-interpretáció levezetése roppant nehézkes. (2)-nek ezért mindjárt a retorikai szerkezetét vizsgáltuk (lásd a 65. oldali RST-ágrajzot), s egyúttal tipográfiai eszközökkel jelöltük a meghatározó korreferenciahálókat: ez jól érzékelteti a szakasz tematikus összetettségét és a témák összefonódását.

(2) Pour permettre à l'agriculture européenne de profiter de l'évolution a priori positive du marché mondial, une nouvelle réforme de la PAC doit améliorer LA COMPETITIVITE de l'agriculture européenne sur les marchés tant intérieurs qu'extérieurs. **L'ABAISSEMENT DES PRIX** profitera aux consommateurs et laissera une plus grande marge pour une différenciation des prix en faveur des produits de qualité supérieure. Une orientation accrue des activités en fonction des **impératifs du marché** facilitera l'intégration progressive des nouveaux États membres et contribuera à la préparation de l'Union aux prochaines **NEGOCIATIONS** dans le cadre de l'OMC. Elle aidera aussi l'Union à **CONSOLIDER** sa position de grande puissance exportatrice mondiale. **Les prix** ne représentent **TOUTEFOIS** qu'un aspect de LA COMPETITIVITE. (Agenda)

Hogy az európai mezőgazdaság profitálhasson a világpiacon a priori pozitív alakulásából, a közös agrárpolitika (PAC) újabb reformjának javítania kell az európai mezőgazdaság mind belpiaci, mind külpiacon VERSENYKÉPESSÉGÉT. AZ ÁRAK CSÖKKEN(T)ÉSÉNEK a fogyasztók látják hasznát, s ez tágabb teret nyújt az árak differenciálódásának is a legjobb

⁴ A terminust a Mann és Thompson-féle retorikai struktúraelmélet (RST) szerint használjuk; a funkciók neveit saját fordításunkban tüntetjük fel.

minőségű termékek javára. A tevékenységeknek a piac követelményeinek megfelelően növelt orientációja meg fogja könnyíteni az új tagállamok fokozatos beilleszkedését, és hozzá fog járulni az Unió felkészüléséhez a Kereskedelmi Világszervezet (OMC) keretében soron következő **TÁRGYALÁSOKRA**. Segíteni fogja az Uniót a kiviteli világnagyhatalom-pozíciójának MEGERŐSÍTÉSÉBEN is. **Az árak AZONBAN** A VERSENYKÉPESSÉGNEK csak egyik aspektusát jelentik.

Jelmagyarázat:

dőlt: a világpiac (külső, objektív) alakulása

aláhúzott: az EU belső intézkedései, lépései

KIS KAPITÁLIS: versenyképesség (*compétitivité*)

kövér: az árak csökken(t)ése (*l'abaissement des prix*)

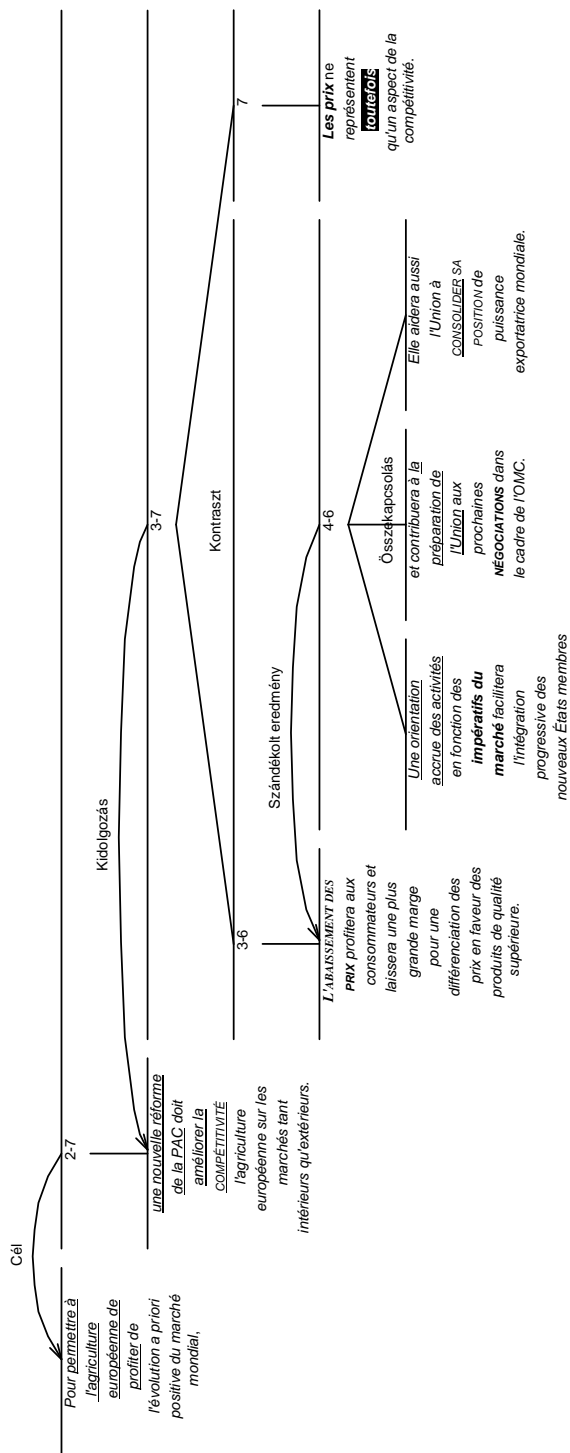
EZEK KOMBINÁCIÓJA: az egyes izotópiák átfedése

A konnektor antecedensének a tematikus váltások segítségével történő felkutatásáról felállított szabályunk — a példa tanúsága szerint — csak a szöveg tartalmi-funkcionális tömbösödésének tekintetbe vételével alkalmazható, ezért célszerű kiegészíteni azzal, hogy

a konnektorok a szövegszerkezet azonos szintjéhez tartozó szöveg-összetevők viszonyát jelzik.

A tematikus struktúra elemzését tehát csak a mondat egységek és a szövegmondatok tömbösödésének vizsgálatával egységben végezhetjük el eredményesen, ellentétben azzal, amit a t é m a – r é m a fogalompár sugallni látszik. A példánkból ugyanakkor az is kitűnik, miként képes a konnektor a hozzá kapcsolódó interpretációs szabályok révén egy „ködösen” megfogalmazott szöveg-egységet retroaktív módon értelmezhetővé tenni: megmutatni, hogy miről is van benne szó, azaz mi a t é m á j a .

Konnektorok és tematikus progresszió

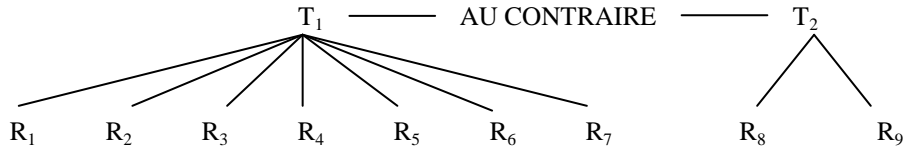

A következő példa, (3), nemcsak újabb bizonyíték a nagy konnektor-hatótávolság lehetőségére, hanem megmutatja, hogy — egyrészt — az elemzés során tekintetbe kell venni a szöveg polifonikus voltát, a szövegösszetevők különböző megnyilatkozóknak való tulajdoníthatóságát (példánkban ez explicite megjelenik, az idézett beszélők nevét aláhúzással jelöltük), másrészt pedig azt, hogy világos, szabatos fogalmazás esetén a szabályunk — a szintekre vonatkozó megszorítással — jól láthatóan működik, azaz anélkül, hogy a tematikus viszonyok feltárása spekulatív interpretációs műveletsorozatot kívánna. (A szövegben máris jelöljük a témákat s a rémákat, minimális egyszerűsítéshez folyamodva csupán. Félkövérrel a konnektor jelezte ellentétviszony pólusait emeltük ki, az „áthidalt” szövegrészt dőlttel szedtük.)

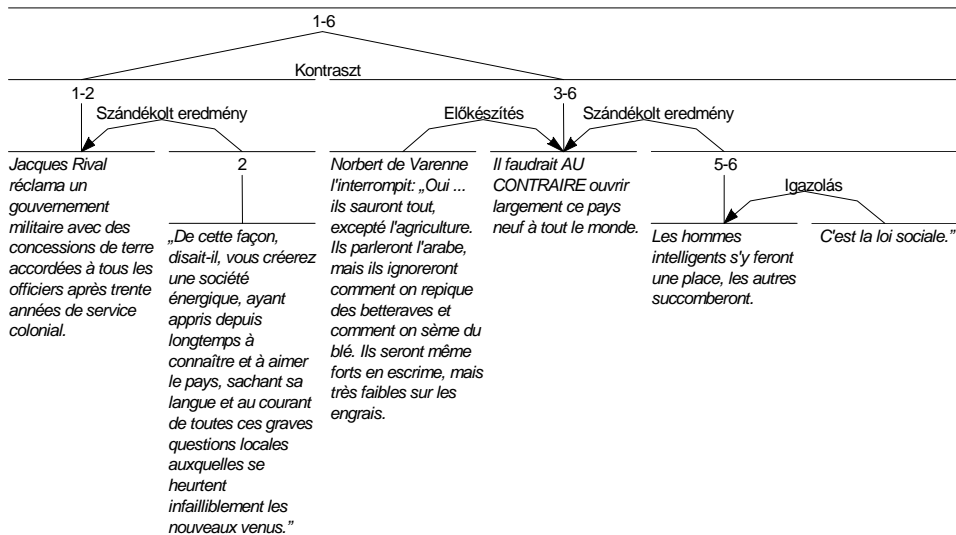
(3) Jacques Rival réclama T_1 {**un gouvernement militaire avec des concessions de terre accordées à tous les officiers après trente années de service colonial**}. „*De cette façon, disait-il, vous créerez T_1' {une société} R_1 {énergique}, R_2 {ayant appris depuis longtemps à connaître et à aimer le pays}, R_3 {sachant sa langue} et R_4 {au courant de toutes ces graves questions locales auxquelles se heurtent infailliblement les nouveaux venus}.*” Norbert de Varenne l'interrompt : „*Oui ... T_1'' {{ils} R_2 & R_3 & R_4 {sauront tout}}, R_5 {excepté l'agriculture}. T_1''' {{Ils} R_3 {parleront l'arabe}}, mais T_1'' {ils} R_6 {ignoreront comment on repique des betteraves et comment on sème du blé}. T_1'' {{Ils} R_1' {seront même forts en escrime}}, mais R_7 {très faibles sur les engrais}. **Il faudrait AU CONTRAIRE T_2 {ouvrir largement ce pays neuf à tout le monde}**. T_2' {Les hommes intelligents} R_8 {s'y feront une place}, T_2'' {les autres} R_9 {succomberont}. C'est la loi sociale.” (Maupassant : Bel-Ami)*

<JR T_1 {**katonai kormányzatot követelt, földjáradékokkal a harminc-éves gyarmati szolgálatot letöltött tiszteknek**}. „Így R_1 {energikus} T_1' {társadalom} jön létre, amely R_2 {már régóta megtanulta ismerni és szeretni ezt az országot}, amely R_3 {beszéli annak nyelvét}, s amely R_4 {ismeri mindazokat a súlyos helyi kérdéseket, melyekkel az újonnan jötteknek elkerülhetetlenül szembe kell nézniük}.” NdV közbevágott: „Igen..., T_1'' { R_2 & R_3 & R_4 {mindenhez érteni fognak}}, R_5 {csak a mezőgazdasághoz nem}. T_1'' { R_3 {Beszélnek arabul}}, de R_6 {nem tudják, hogyan kell cukorrépát palántázni és búzát vetni}. Sőt T_1'' { R_1' {erősségük lesz a vívás}}, de R_7 {komoly gyengéjük a trágyázás}. **Ezt az új országot, ÉPPEN ELLENKEZŐLEG, T_2 {meg kellene nyitni mindenki előtt}**. T_2' {Az intelligens emberek} R_8 {majd megtalálják benne a helyüket}, T_2'' {a többiek} meg R_9 {elbuknak}. Ez a társadalmi törvény.>

Konnektorok és tematikus progresszió

Az első ágrajz a fő tematikus viszonyokat ábrázolja, az RST-ágrajz pedig a fő összetevők funkcionális viszonyait. Látjuk, hogy elég eddig a szintig eljutnunk, ha a konnektor antecedensét akarjuk megtalálni. Ha azonban csupán a tematikus struktúra érdekelne bennünket, az viszont teljes mélységében, akkor a konnektorhoz kapcsolódó pragmatikai interpretációs instrukciók miatt (melyeket tükröz az RST-ágrajz) el kellene gondolkodnunk azon, hogy az $R_1 \dots R_4$ tematikus egységek mennyiben azonosak önmagukkal, amikor más-más beszélő szövegében fordulnak elő, s hogy az $R_5 \dots R_7$ különálló, az előbbiekkal egyenrangú tematikus egységek-e.

A konnektorok jelenlétéből levonható általános és speciális következtetések

A 2a. kérdésre *igennel* válaszolunk, de a választ csak röviden fejtjük ki. Túl azon a nyilvánvaló tényen, hogy a konnektor az őt tartalmazó szövegösszetevő helyét kijelöli a tematikus struktúra egy bizonyos szintjén, megállapítható, hogy a konnektorok bizonyos jelentésszerkezeti sémákon osztoznak, azok szerint működnek. Ez azt jelenti, hogy vannak bizonyos betölthető helyek, funkciók a konnektor környezetében, melyek meghatározzák a tematikus struktúra lehetőségeit (a témák és rémák lehetséges megjelenését, helyét és funkcióját) a szöveg adott pontján. Az ellentétviszony (és különösképpen annak megengedő megvaló-

sulása) esetében például implikációtagadással vagy elvárástörléssel találkozunk, s az implikált vagy elvárt tartalmak akár explicit megfogalmazást is nyerhetnek valamilyen logikai jellegű kifejtett viszonyrendszer keretében. Ezt szemléltetik a (4a...d) példák:

(4a) *Megnyomta a kapcsolót, DE áramszünet volt.*

(4b) *Megnyomta a kapcsolót, DE a villany nem gyulladt fel.*

(4c) *Megnyomta a kapcsolót, DE a villany nem gyulladt fel, MIVEL áramszünet volt.*

(4d) *Megnyomta a kapcsolót, TEHÁT a villanynek fel kellett volna gyulladnia, DE a villany nem gyulladt fel, MIVEL áramszünet volt.*

Erről a kérdésről — a *de* szó környezetstruktúrájáról — az olvasó Békési Imre munkáiból igen alaposan tájékozódhat. Tegyük azt is hozzá, hogy a konnektor egy meghatározott pragmatikai irányultságot is jelez, tehát a rákövetkező (az őt tartalmazónak tematikusan nem alárendelt) szövegrész tematikus kapcsolódását is meghatározza.

A 2b. kérdésre is *igenlő*, de valamivel bővebb — több példával illusztrált — választ adunk. Egyes konnektorként használt lexémák nem specifikusak, azaz egy teljesen általános interpretációs instrukción kívül nem hordoznak sajátos szemantikai jegyeket, nincsenek ellátva különösebb (nem-szintaktikai) ko(n)textuális paraméterekkel. Az ellentétviszonynál maradvára erre láthatunk példát a francia *mais*-ban. Ezt az ellentét bármilyen megvalósulása esetében használhatjuk. Ezzel szemben vannak sajátos szerepű konnektor-lexémák, melyek az ellentétnek csak bizonyos megvalósulási módját jelezhetik (például szembeállítást, megengedést vagy éppen az utóbbinak direkt és/vagy indirekt módozatát). Különbözhetnek abban, hogy antecedensükkel lehetnek-e deiktikus viszonyban vagy csak anaforikusban, működhetnek-e explicit bal oldali terminus nélkül vagy sem. És vannak olyanok is, melyek sajátos jelentéstartalommal vannak felruházva, és a kotextusuk jelentésszerkezetére vonatkozó speciális instrukciókat közvetítenek, például időbeli vagy más természetű párhuzamosságot jeleznek, mint a francia *cependant* vagy a magyar *ugyanakkor*.

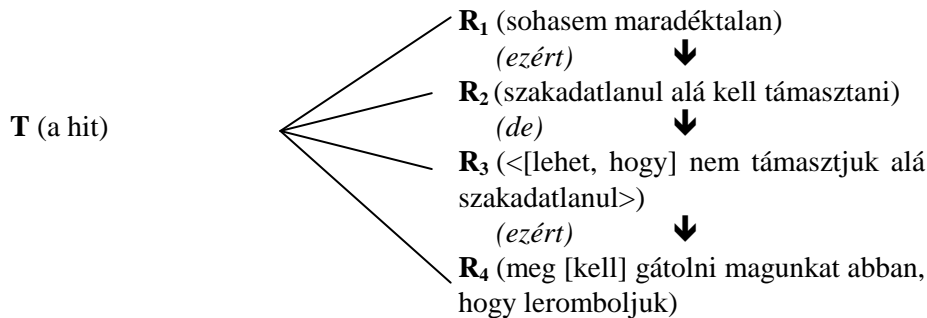
Természetesen a sajátos szemantikai értékű konnektor-lexémák adnak a leg gazdagabb útbaigazítást a tematikus szerkezet vonatkozásában is. Erre háromféle esetet is bemutatunk.

Vannak olyan konnektor szerepű szavak, kifejezések, melyek interpretációs szabályai egyfajta negatív előfeltevés tekintetbe vételét követelik meg. Ez az előfeltevés explicit megfogalmazást is kaphat a konnektor bal oldalán, mint számításba jövő — kifejtett — alternatívák egyike, és maradhat implicit is, melyet a bal oldali szövegösszetevőből éppenséggel a konnektorhoz kapcsolódó instrukciók alapján kell kiszámítani. A konnektor az ellentét második pólusát ehhez a — ténylegesen vagy implicite megjelenő — negatív alternatívához kapcsolja. (Ki kell emelnünk, hogy a „negatív” jelző nem okvetlenül nyelvtani

vagy logikai értelemben veendő: a beszélő argumentációs céljai szempontjából kedvezőtlennek minősülő lehetőséget jelöli.) Tegyük ezt példákkal szemléletesebbé:

(5) *Même profonde, jamais la foi n'est entière. Il faut la soutenir sans cesse ou, **DU MOINS**, s'empêcher de la ruiner.* (Sartre: Les mots, 169)
 <Akármilyen mély is a hit, sohasem maradéktalan. Szakadatlanul alá kell támasztani, vagy **LEGALÁBBIS** meggátolni magunkat abban, hogy leromboljuk.⁵ (Sartre: A szavak. 132)>

A bal oldal látszólag csak arról szól, hogy mit *kell* tennünk, valójában azonban a *lehetséges* magatartásokra is utal (a hit szakadatlan alátámasztása vs a hit szakadatlan alátámasztásának elmulasztása), sőt: a *du moins/legalábbis* hatására felfedezzük benne a beszélő álláspontját. A beszélő ugyanis úgy gondolja, hogy a hit szakadatlan alátámasztása általában túlzó elvárás az emberekkel szemben.⁶ A *du moins/legalábbis* ily módon egy bár implicit, de nagyon is jelen lévő tematikus elemet jelez; (5) tematikus szerkezetét így írhatjuk fel:

(6) az előbbi megfigyelésünket azzal pontosítja, hogy a konnektor által jelzett alternatíva a *dictum* és a *modus* síkján egyaránt előfordulhat, s az utóbbi esetben a konnektor alkalmazása nagyon gazdaságos, egyszersmind jelentésgazdag kifejezésmódot tesz lehetővé.

(6) *Tigris egy szót se szólt, csak nagyon kedvesen mosolygott. **LEG-ALÁBB** ő úgy hitte.* (Milne: Micimackó. 130)

A *legalább* konnektor itt visszahatóan megváltoztatja a megelőző (deskriptív) proposíció igazságértékét, egyben (mint világalkotó proposíció bevezetője) új információt közöl Tigris tudatállapotáról és/vagy szándékairól:

⁵ Az utolsó tagmondat saját fordításom, mivel Justus Pál pontatlanul adja vissza az eredetét.

⁶ Vagy pedig úgy véli, hogy a hallgató (olvasó) a virtuális vagy reális dialógusban valamilyen ellenvetést tehet az őáltala (a beszélő által) mondottakkal szemben, s így a konnektortól jobbra már jó előre ez ellen védekezik.

(8) *Et quelle garderie! Il y avait six enfants, et aucune norme ne tenait, je puis vous l'assurer. C'était un véritable fouillis. Les lieux n'étaient pas sûrs, et qui plus est, malgré toutes ses belles qualités, la personne en charge était nettement incapable de prodiguer quelques soins que ce soit à ces enfants. Il faisait beau dehors, c'était une belle journée ensoleillée, mais je suis persuadé que ces enfants allaient passer le reste de la journée dans la pénombre à regarder la télévision. Elle était absolument incapable de prendre soin de ces enfants. Je suis aussi directeur médical du service des incendies de Toronto. En regardant l'escalier à l'arrière de la maison et les fenêtres à barreaux, je me disais : „Il suffirait d'un tout petit feu sournois, et voilà, sept personnes viendraient probablement y passer”. Son mari de 67 ans s'affairait à quelques bagatelles dans la cour arrière. **QUOI QU'IL EN SOIT**, tous les ingrédients d'un superbe désastre y étaient. (Canadian Hansard)*

*<És micsoda bölcsőde! Hat gyerek volt benne, és semmilyen normának nem felelt meg, garantálhatom. Kész lomtár volt. A hely nem volt biztonságos, és az asszony, akinek ezek a gyerekek a gondjaira voltak bízva, minden nagyszerű tulajdonsága ellenére is teljességgel képtelen volt bármi módon gondjukat viselni. Kinn szép idő volt, szép, napsütéses nap volt, de biztos vagyok benne, hogy ezek a gyerekek a nap hátralévő részét is a félhomályban töltötték tévénézéssel. A torontói tűzoltószolgálat orvosi igazgatója is vagyok. Ahogy elnéztem a ház hátsó lépcsőjét meg a rácsos ablakokat, azt gondoltam: „csak egy egészen kis alattomos tüzezske kéne, és valószínűleg odaveszne hat ember”. A 67 éves férje valami semmiségekkel bíbelődött a hátsó udvarban. **ELÉG AZ HOZZÁ, HOGY** együtt volt egy nagyszerű katasztrófa minden kelléke.>*

A konnektorok tematikus progresszióbeli szerepének megítélése

A konnektornak más szövegszervező elemekhez és eszközökhöz képest kitüntetett szerepe nincs a tematikus progresszió vagy struktúra felépítésében, de szerepe mindenütt fontos, mindenütt „kulcspozícióban” találjuk. Mivel a konnektorok az interpretációt irányító szövegszervező elemek, sosem negligálhatók a tematikus viszonyok elemzésekor sem, s ezekről olykor alapvető információkat adnak. Fordítva viszont igaz: a tematikus struktúrának kitüntetett szerepe van a konnektor jelezte szemantiko-pragmatikai viszony interpretálásában.

Ennek a kölcsönviszonynak a tanulmányozása azonban felvet egy általánosabb kérdést: érdemes-e tematikus progresszióról (nem pedig csupán struktúráról) beszélni, különösen úgy, hogy ezt különválasztjuk a mondat tematikus szerkezetétől? A progresszió terminus ugyanis egyet-

len síkon érvényesülő linearitást sugall, mely bár egyes szövegekben, szöveg-részekben megjelenik, illetve bizonyos szöveg- vagy szekvenciatípusokat, mint amilyen az elbeszélő típus, általánosan is jellemezhet, általában mégsem felel meg annak a többrétű, hierarchikus, implicit elemeket is tartalmazó szerkezetnek, melyet a szövegek tematikus viszonyai alkotnak, s amely elválaszthatatlan elemei funkciójától⁷. És mit tudhatunk nemcsak a „progresszióról”, hanem csupán a témáról, réméről, amíg nem feleltetjük meg egzakt módon explicit tartalmaknak mindazokat a jelentéselemeket, melyek olykor ki sincsenek mondva, vagy homályosan, egymással összefonódva vannak jelen a szavakban, amelyekből mindennapi szövegeink felépülnek?

Források

- Agenda 2000 de l'Union Européenne
Canadian Hansard Corpus
Guy de Maupassant 1997. *Bel Ami*. Association des Bibliophiles Universels (<http://www.abu.org>).
A. A. Milne 1969. *Micimackó*. Fordította Karinthy Frigyes. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
Sartre, Jean-Paul 1964. *Les mots*. Paris: Gallimard.
Sartre, Jean-Paul 1967. *A szavak*. Fordította Justus Pál. Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó.

Irodalomjegyzék

- Békési Imre 1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*. Szeged: JGYTF Kiadó.
Csúry István 2001a. Le champ lexical de mais. *Studia Romanica de Debrecen, Series Linguistica VII*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
Csúry István 2001b. Hogyan osztályozzuk a szöveggrammatika kötőelemeit? A konnektorok mibenlétéről és hovatartozásáról. *Officina Textologica* 5. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 27–33.
Mann, William C.—Thompson, Sandra A. 2001. Deux perspectives sur la structure rhétorique (RST). *Verbum*, tome XXIII, N° 1. Nancy: Presses Universitaires de Nancy. 9–29.

⁷ Ezért is folyamodtunk tanulmányunkban az RST elemzési módszeréhez.